

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARINING KOGNITIV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH

B.Saydullayeva

Boshlang'ich ta'lim metodikasi o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7393943>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining kognitiv faoliyatini shakllantirish va kognitiv motivlari, dunyo haqida yangi narsalarni o'rganish, hayotning har qanday sohasi haqidagi g'oyalarini tartibga solish, olam va tevarak-atrofdagi voqelikni idrok etish jarayoni bosqichlari haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: kognitiv, tadqiqot, dominant motiv, ekskursiya, bolalik davri kabi so'zlar maqolada keltirib o'tilgan.

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВОССТАНОВИТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Аннотация. В данной статье описаны этапы формирования познавательной активности и познавательной мотивации дошкольников, познания нового об окружающем мире, организации своих представлений о какой-либо сфере жизни, восприятия мира и окружающей действительности.

Ключевые слова: познавательный, исследовательский, доминантный мотив, экскурсия, детство.

DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF REGULATORS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Abstract. This article describes the stages of the formation of cognitive activity and cognitive motivation of preschoolers, learning new things about the world around them, organizing their ideas about any area of life, perception of the world and the surrounding reality.

Keywords: cognitive, research, dominant motive, excursion, childhood.

Bu faoliyat erta bolalikdan boshlanadi, dastlab narsalar bilan oddiy, go'yo maqsadsiz eksperimentni ifodalaydi, bunda idrok farqlanadi, predmetlarni rangi, shakli, maqsadi bo'yicha eng oddiy turkumlash vujudga keladi, sezgi me'yorlari, oddiy instrumental harakatlar o'zlashtiriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalik davrida kognitiv tadqiqot faoliyatining "oroli" har qanday yangi materialning imkoniyatlarini sinab ko'rish, indikativ harakatlar shaklida to'qilgan o'yin, samarali faoliyat bilan birga keladi. Katta maktabgacha yoshda kognitiv tadqiqot faoliyati bolaning o'ziga xos kognitiv motivlari, narsalar qanday ishlashini tushunish, dunyo haqida yangi narsalarni o'rganish, hayotning har qanday sohasi haqidagi g'oyalarini tartibga solish uchun ongli niyati bilan ajralib turadi. Katta yoshdagi maktabgacha tarbiyachining tabiiy shakldagi kognitiv va tadqiqot faoliyati bolalarning ob'ektlar bilan eksperimenti deb ataladigan shaklda va kattalarga berilgan savollarni og'zaki o'rganish shaklida namoyon bo'ladi. Shaxsning potentsialini rivojlantirishning ko'plab usullari mavjud, ammo haqiqiy tadqiqot faoliyati, shubhasiz, eng samaralilaridan biridir. Bu haqda batafsilroq to'xtalib o'tishni lozim deb bilaman. Tevarak-atrofdagi voqelikni idrok etish jarayoni bosqichlarini tavsiflash maktabgacha yoshdagi bolalar bolaning shaxsiy rivojlanishi.

A.N. Leontievning ta'kidlashicha, bola allaqachon ma'lum moyilliklarga ega, "dunyoni idrok etishga tayyor" va "inson qobiliyatlarini egallash qobiliyati" bilan tug'iladi. Atrofdagi

dunyoni idrok etish jarayonida maktabgacha tarbiyachi bir vaqtning o'zida o'zining aqliy funksiyalarini tartibga soladi, atrof-muhitni faol ravishda tekshiradi va rivojlanish uchun "oziqaviy material" sifatida kerakli taassurotlarni qidiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalikdagi hayot, M. Montessori fikriga ko'ra, "aqliy embrion" holatiga mos keladi va bu davrda bola namlikni yutadigan "quruq shimgich" ga o'xshaydi. O'ziga xos xususiyat ikkinchi bosqich maktabgacha yoshdagi bolalar atrofidagi dunyoni idrok etish - uning mazmunlilikining keskin o'sishi. Bolalar endi atrofdagi yorqin, notanish dunyoga qarashmaydi, ular uchun qiziqarli, ahamiyatli narsalarni ajratib ko'rsatishadi. Ularning oldingi g'oyalariga to'g'ri kelmaydigan g'ayrioddiy hodisa fikrlashga, qiziquvchanlikni rivojlantirishga turtki beradi, bu esa tadqiqot faoliyatining paydo bo'lishiga olib keladi. Erta va maktabgacha yoshdagi bolalik davrida qiziquvchanlik zarur va atrofdagi ob'ektiv dunyo bilan keng tanishish uchun etarli bo'lishi mumkin. Bola faoliyatining mazmuni, A.K. Dusavitskiyning so'zlariga ko'ra, yoshga qarab o'zgaradi, u yanada maqsadli va chuqurroq bo'ladi, maktabgacha yoshdagi bolaning xarakteri, uning haqiqatga munosabati o'zgaradi. Asosiy ma'no uchinchi bosqich atrofdagi dunyoni bilishda maktabgacha yoshdagi bola vizual-majoziy fikrlash va tasavvurga ega bo'ladi. Ular bolaga voqelik ob'ektlari va hodisalari haqida umumlashtirilgan bilimlarni olish imkoniyatini beradi. Majoziy fikrlashdan foydalanib, ularni qiziqtirgan ob'ektni o'rganib, maktabgacha yoshdagi bolalar o'zlarining tajribalarini umumlashtirishlari, narsalarning yangi aloqalari va munosabatlarini o'rnatishlari mumkin, agar bola ushbu ob'ektga haqiqatan ham qiziqsa, u bu haqida olingan tushunchalarni osongina o'zlashtira oladi va qanday qilib o'rganishi mumkin. Tadqiqot faoliyatini hal qilishda ulardan foydalanish. Shu yerdan mantiqiy tafakkurning asoslari qurila boshlaydi. Ilmiy-tadqiqot faoliyatini o'zlashtirgan holda, bola standartlarni o'rganadi, o'z xatti-harakatlari qoidalarini, o'ziga xos harakat usullarini ishlab chiqadi va ichki tajribaga ega bo'ladi, bu doimiy tadqiqot faoliyatining shakllanishiga olib keladi. Rivojlanishning dastlabki bosqichida bolaning tadqiqot faoliyati ob'ektlarning xususiyatlariga e'tibor qaratish, berilgan xususiyatlarga ega ob'ektlarni tanlash bilan tavsiflanadi. To'rtinchi bosqich tadqiqot faoliyatidan qoniqish bilan tavsiflanadi; turli harakat usullaridan foydalangan holda, bola jarayonga va yakuniy natijaga e'tiborini qarata boshlaydi, bunga erishish uning qoniqishini olishiga olib keladi, buning natijasida ehtiyojlar "to'yinmagan" bo'ladi. Bolada ehtimollik prognozlash mexanizmi rivojlanadi, u o'z faoliyati natijasini oldindan ko'rishni o'rganadi. Aynan shu davrda, N.S. Pantinaning ta'kidlashicha, bolaning faoliyatidagi asosiy qarama-qarshilik vaziyatdan, harakatni amalga oshirishning eski stereotipidan voz kechish va tadqiqot faoliyatini hal qilishning yangi shartlarini hisobga olishdir: bolada atrofdagi voqelik hodisalarini umumlashtirish qobiliyati rivojlanadi va qiyinchiliklarni engish qobiliyati. Keyingi bosqich tadqiqot faoliyati voqelikning dominant motivi amaliy emas, kognitiv ekanligi bilan tavsiflanadi. Bola bu faoliyatni jarayon yoki natija u uchun muhim bo'lgani uchun emas, balki u uchun "juda qiziqarli" bo'lgani uchun amalga oshiradi. Bola faoliyatining maqsadi va motivi birlashtirilib, ong va fikrlashning ob'ekt yoki ob'ektga yo'nalishi sifatida harakat qiladi, aynan shu bosqichda bola kognitiv vazifani mazmunli qabul qiladi. Bolaning kognitiv yo'nalishi unga har qadamda duch keladigan voqelikning muayyan hodisalari haqida atrofdagi voqelikdan turli xil ma'lumotlarni olish imkonini beradi. Biroq, bolaning bu tarzda olgan bilimi ilm-fan mantiq'iga qaraganda yomonroq o'zlashtirish haqida gapirganda maktabgacha yoshdagi bilishning ilmiy mantiqi, deganimiz: bolaning nafaqat ob'ektlarning xususiyatlarini aniqlash qobiliyatini, balki ularni taqqoslash, o'xshashlik va farqlarni, ular orasidagi aloqalarni o'rnatish, tur tushunchalari

darajasida ko'p tomonlama tahlil qilish qobiliyatini egallashi va umumiy umumlashmalar va boshqalar.

Bu bilimlarni bilishning ilmiy mantiqiga moslashtirish uchun maqsadli va pedagogik jihatdan tashkil etilgan jarayonni amalga oshirish kerak. Tadqiqotchining bolalar o'yinlarida va maxsus tashkil etilgan mashg'ulotlarda egallagan ko'nikmalari va qobiliyatlari kelajakda osonlik bilan singdiriladi va faoliyatning barcha turlariga o'tkaziladi. Shuni yodda tutish kerakki, eng qimmatli va mustahkam bilim o'rganish orqali olingan bilim emas, balki mustaqil ravishda, o'z ijodiy izlanishlari jarayonida qo'lga kiritiladigan bilimdir. Eng muhimi, bolaga kimningdir o'zlashtirgan tayyor bilimni olishdan ko'ra, fanni o'rganish, olimdek harakat qilish (tadqiqot o'tkazish, tajriba o'tkazish va hokazo) ancha osondir. Bolaning ongida dunyoning surati asta-sekin o'zgarib bormoqda. U yanada adekvat va yaxlitlashadi, narsalarning ob'ektiv xususiyatlarini, o'zaro bog'liqliklarini, o'zaro bog'liqligini aks ettiradi. Natijada, bu dunyo bolasini doimiy va doimiy qayta qurish, qayta ko'rib chiqish va anglash mavjud bo'lib, bu unga nafaqat ko'payish, balki tartibga solish va aks ettirish faoliyatini ham amalga oshirishga imkon beradi.

Tadqiqotga moyillik istisnosiz barcha bolalarga xosdir. Yangi tajribalarga cheksiz tashnalik, qiziquvchanlik, doimiy tajriba o'tkazish istagi, mustaqil ravishda haqiqatni izlash an'anaviy tarzda qabul qilinadi. Bolalarning qiziquvchanligining eng muhim ko'rsatkichlari. Bola bilimga intiladi va bilimni o'zlashtirish juda ko'p "nima uchun?", "Qanday qilib?", "Nima uchun?". U bilim bilan ishlashga, vaziyatlarni tasavvur qilishga va savolga javob berishning mumkin bo'lgan yo'lini topishga harakat qilishga majbur bo'ladi. Bolalar atrofdagi dunyoni qiziqtiradigan tadqiqotchilardir. Bu xususiyat tabiatga xosdir. Bir vaqtlar I.M.Sechenov bolaning neyropsik tashkilotining tug'ma va qimmatli xususiyati - uning atrofidagi hayotni tushunishga ongsiz ravishda intilish haqida yozgan. I.P.Pavlov bu xususiyatni "bu nima?" refleksi deb atadi, uning ta'siri ostida bola ob'ektlarning fazilatlarini kashf etadi, ular o'rtasida yangi aloqalarni o'rnatadi.

Ekskursiya kognitiv faoliyatni tashkil etish shakli sifatida bolalarni tabiiy sharoitda atrofdagi dunyoning xilma-xilligi bilan tanishtirish, uning ob'ektlari va hodisalarining o'zaro bog'liqligini ko'rish, sabab-oqibat munosabatlarini kuzatish imkoniyatini beradi, qiziqishni rivojlantiradi va kognitiv qiziqishlarni kengaytiradi. Ekskursiyada o'qituvchi bolalar uchun mustaqil qidiruv faoliyatini tashkil qiladi. Buning uchun o'qituvchi turli usullardan foydalanadi: savollar, topishmoqlar, taqqoslash, kashfiyot harakatlari, o'yinlar, hikoyalar, tushuntirishlar. Kognitiv faollik darajasiga o'qituvchilar tomonidan taklif qilinadigan suhbatlar va mantiqiy topshiriqlar elementlari yordam beradi. Bunga misol qilib: "Qanday qilib bog'dagi qayin sizning hududingizdagi qayinga o'xshaydi?" va hokazo. Bolalarning his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini ifodalashni rag'batlantiradigan savollardan foydalanish tavsiya etiladi. Qurilish ishlab chiqarish faoliyatiga ishora qiladi, buning natijasida bola ma'lum bir mahsulotni oladi. Shu bilan birga, dizaynda kognitiv tamoyil yotadi: bola shakli, o'lchami, rangi, fazoviy munosabatlari, turli xil materiallarning xususiyatlarini o'rganadi. Yig'ish - bu maktabgacha yoshdagi bolaning kognitiv faoliyati shakli bo'lib, u bola uchun ma'lum bir qiymatga ega bo'lgan narsalarni maqsadli yig'ishga asoslangan. Yig'ish bolalarning individual kognitiv afzalliklarini qo'llab-quvvatlaydi. Eksperiment - bu narsalarni o'zgartirishga yoki ular bilan sodir bo'ladigan jarayonlarni tezlashtirishga qaratilgan kashfiyot kognitiv tadqiqot faoliyati shakli. Bolalarda kuzatish, elementar tahliliy qobiliyatlar, solishtirish, taqqoslash, xulosa chiqarish istagi rivojlanadi. Tajriba

jarayonida bolalarning mustaqil izlanish faoliyatini tashkil etish uchun tarbiyachi bolalar oldiga shunday bilish vazifasini qo'yishi kerakki, uni faqat tajriba yordamida hal qilish mumkin. Masalan, bolalarga kognitiv vazifa beriladi: urug'lar suvsiz unib chiqadimi? Bolalar bilan ular qilgan taxminlarni muhokama qilgandan so'ng, o'qituvchi so'raydi: "Ammo sizlardan qaysi biri to'g'ri ekanligini qanday tekshirish mumkin?" Taxminlarni sinab ko'rish kunlarida eksperiment tashkil etiladi: bolalar paxta momig'ini ikkita likopchaga va bir xil miqdordagi urug'larga qo'yishadi. Va bitta likopchada paxta momig'i suv bilan namlanadi. Xulosa qilib aytganda, o'zgarishlar aniq ko'rinib turganda, o'qituvchi bolalarni urug'larni solishtirish va tegishli xulosalar chiqarishni taklif qiladi. Agar yigitlar shubhalansa, tajribani takrorlash kerak va keyin uning natijalarini muhokama qilishni davom ettirish kerak. Shunday qilib, kognitiv tadqiqot faoliyatining maxsus shakli sifatida tadqiqot faoliyati bolaning kognitiv tashabbuslarini amalga oshirish usullarini o'zlashtirishga qaratilgan. Maktabgacha ta'limning Federal davlat ta'lim standartining joriy etilishiga muvofiq va maktabgacha ta'lim darajasini yakunlash bosqichida maqsadli ko'rsatkichlar shaklida taqdim etilgan ta'lim dasturining asoslarini o'zlashtirish natijalariga qo'yiladigan talablardan biri: ko'rsatmalar - bu qiziquvchanlik. Bola yaqin va uzoqdagi narsa va hodisalar haqida savollar beradi, sabab-oqibat munosabatlariga qiziqadi (qanday qilib? nima uchun? nima uchun?), tabiat hodisalari va odamlarning harakatlariga mustaqil ravishda tushuntirishlar berishga harakat qiladi, kuzatishga, tajriba qilishga intiladi. "Kognitiv rivojlanish" ta'lim yo'nalishi mazmunini bolalarning kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish, kognitiv tadqiqotlar, mustaqil qidiruv faoliyatini rivojlantirish orqali bolalarning intellektual rivojlanishi maqsadlariga erishishga yo'naltiradi va maktabgacha yoshdagi bolalarning mustaqil qidiruv faoliyati bugungi kunda atrofimizdagi dunyoni bilishning asosiy usullaridan biri bo'lib, u bolaning tabiatiga va zamonaviy o'quv vazifalariga to'liq mos keladi. Shuning uchun bugungi kunda o'qituvchining shiori Suxomlinskiyning so'zlari bo'lishi kerak. "Har doim aytilmagan narsani qoldiring, shunda bola o'rgangan narsasiga qayta-qayta qaytishni xohlaydi." Bu bolalar uchun o'ylash, sinab ko'rish, tajriba qilish va eng muhimi, o'zini namoyon qilish uchun ajoyib imkoniyatdir. Atrofdagi dunyoning qonuniyatlari va hodisalarini tushunishning samarali usullaridan biri tajriba usuli kognitiv-nutq rivojlanishi bilan bog'liq. Bolalar eksperimenti katta rivojlanish salohiyatiga ega. Uning asosiy afzalligi shundaki, u bolalarga o'rganilayotgan ob'ektning turli tomonlari, uning boshqa ob'ektlar va atrof-muhit bilan aloqasi haqida haqiqiy tasavvurlarni beradi. Bolalarning eksperimenti boshqa faoliyat bilan chambarchas bog'liq - kuzatish, nutqni rivojlantirish (o'z fikrini aniq ifodalay olish tajribani osonlashtiradi, bilimlarni to'ldirish esa nutqni rivojlantirishga yordam beradi). Tajriba jarayonida bolalarning so'z boyligi tabiatning mulki, hodisasi yoki ob'ektining hissiy xususiyatlarini bildiruvchi so'zlar bilan to'ldiriladi

Xulosa o'rnida K. E. Timiryazevning quyidagi so'zlarini keltirmoqchiman: "Kuzatish va tajribalarni o'rgangan kishilar o'zlarini savollar qo'yish va ularga real javob olish qobiliyatiga ega bo'ladilar". Har bir mashg'ulotni olib borishda ko'rgazmali qurollar va rangli materiallardan foydalanish zarur. Shunda oldimizga qo'ygan barcha maqsadlarimizga erisha olamiz.

REFERENCES

1. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 4-7.
2. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
3. Саидов А. pedagogik mahorat: ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
4. Sharifjon To'lqin o'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2022. – Т. 1. – №. 11. – С. 57-60.
5. Саидов А. СОҒЛОМ ВА БАРКАМОЛ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2021. – Т. 1. – №. Special issue. – С. 262-266.
6. Саидов А., Джураев Р. Воспитание гармоничного поколения–роль спорта в формировании здорового образа жизни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
7. Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research. – 2020. – Т. 12. – №. 4. – С. 628-630.
8. Ismailovich A. S. PROBLEMS OF IMPROVING PSYCHOLOGY OF HEALTHY LIFESTYLE OF UZBEK FAMILY //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 313-318.
9. Ismoilovich, S. A. SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGY OF A HEALTHY LIFESTYLE OF FAMILIES.
10. Azamat, S. (2022). On The Basis Of National Values To Raise A Healthy Generation In The Family. *Journal of Positive School Psychology*, 6(10), 2417-2420.
11. Saidov A. SOCIAL PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF A CULTURE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B7. – С. 867-871.